

ВЗАЄМОДІЯ СКЛАДОВИХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Марія Юріївна ТАРНОПОЛОВА,

*ад'юнкт штатний науково-організаційного відділення Військового інституту Київського національного університету імені Т. Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0002-4360-861X>*

Виконуючи завдання з захисту цивільного населення під час збройних конфліктів (далі – ЗЦН), Україна дотримується вимог міжнародно-правових актів, інших міжнародно-політичних орієнтирів, ґрунтуючись, зокрема, на положеннях IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року з додатком “Положення про закони і звичаї війни на суходолі”, Женевськими конвенціями та Додатковим протоколом до них, а також іншими багатосторонніми конвенціями і договорами у сфері міжнародного гуманітарного права, учасником яких є Україна.

Разом з тим за роки війни на сході України Урядом жодного разу не було чітко сформовано об'єктивну державну політику у сфері ЗЦН, що мала б свій вираз у стратегічних документах органів законодавчої та виконавчої влади, та стала б складовою державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Основоположні принципи національної безпеки і оборони зазначені у Законі України “Про національну безпеку України” 2018 року. Так, актом зазначено, що діяльність держави спрямована на захист людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності. Разом з тим, до фундаментальних національних інтересів України (*а це: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір;*) [1] ЗЦН включено не було.

Однією з головних проблем є те, що сили безпеки і оборони, що у взаємодії забезпечують національну безпеку та оборону України, відстоювання незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України, не мають закріпленої на законодавчому рівні функції щодо здійснення ЗЦН.

Відсутність документів довгострокового планування, відповідних нормативно-правових актів, закріплених функцій та розподілу відповідних повноважень у сфері ЗЦН між силами безпеки і оборони, іншими державними органами є перепорою для дієвого захисту людей які опинилися в умовах війни, вживання необхідних заходів для мінімізації шкоди цивільному населенню в районі (зоні) ведення воєнних дій, здійснення фіксації такої шкоди, її оцінки і

відшкодування в межах відповідних бюджетних призначень на зазначені цілі.

Не зважаючи на зазначене вище наша держава стала засновницею нової для міжнародної спільноти «концепції захисту державою», яка виражається у взаємодії між складовими сектору безпеки і оборони, а також сектору безпеки і оборони з громадянським суспільством.

Так, чотири Женевські Конвенції про захист жертв війни та два Додаткові протоколи до них, принципи та цінності Міжнародного Комітету Червоного Хреста є джерелами доктрини ЗЦН. Пізніше вона була «доповнена» концепцією «Відповідальності за захист» (Responsibility to Protect), яка підтримана міжнародним співтовариством у 2005 році на Всесвітньому саміті ООН та закріплена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН. На підставі підсумкового документу Всесвітнього саміту 2005 року в доповіді Генерального секретаря за 2009 рік було викладено три основні компоненти відповідальності за захист: 1. відповідальність держав за захист; 2. міжнародна допомога та створення потенціалу; 3. своєчасне та рішуче реагування. [2, с. 148-149].

Менш ніж за десятиліття «Відповідальність за захист» стала більше ніж концепцією, втім, поки що не стала нормою міжнародного права [3]. Для впровадження в життя зазначених підходів неодноразово піднімалося питання ООН про необхідність прийняття державами рамкових документів із запровадження сучасних політик та практик захисту цивільного населення. Так, рамкові документи із захисту цивільного населення вже прийнято в Північноатлантичному Альянсі (Політика НАТО щодо захисту цивільного населення, 2016 рік), США (Політика Сполучених Штатів із вжиття заходів, спрямованих на зменшення жертв серед цивільного населення внаслідок застосування сили в операціях США, 2016 рік), Великій Британії (Урядова Стратегія із захисту цивільного населення в збройних конфліктах), Швейцарії (Стратегія із захисту цивільного населення в збройних конфліктах), Австралії (Керівництво із захисту цивільного населення), а також в Норвегії (Захист цивільного населення. Офіційна заява Уряду) та нещодавно за підтримки міжнародної неурядової організації Центр з питань цивільних осіб в умовах конфлікту в Нігерії [3, с. 100].

Аналіз зарубіжних практик із захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту надав сучасним науковцям можливість виділити чотири основні концепції із захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Розподіл відбувається в залежності від суб'єктів (акторів), які займаються (організують, координують, реалізують, забезпечують, контролюють тощо) захистом некомбатантів, розглядаючи в цілому перспективи та за соби їх діяльності.

Так виділяють чотири основні підходи у захисті цивільного населення в умовах збройного конфлікту, а саме: концепція захисту який здійснюють миротворчі сили, які мають відповідні мандати з захисту цивільного населення; концепція захисту яка здійснюється Радою безпеки Організації Об'єднаних Націй та Секретаріатом Організації Об'єднаних Націй, згідно з якою: «там, де це можливо, основні права повинні бути захищені від широкомасштабного порушення». Ця дуже широка концепція представляє собою суттєву, але невизначену вимогу реагувати, шляхом попередження, реагування та нарощування потенціалу, на широко поширені системні страждання, спричинені

людині [4, с. 41]; гуманітарна концепція захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту яку реалізують гуманітарні організації (Oxfam, Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)) з метою зменшення та мінімізації шкоди для цивільного населення в районі виконання місій; концепція захисту цивільного населення комбатантами (військовими) [4].

Україні вдалося вдало поєднати в собі усі чотири компоненти:

- концепція захисту яку здійснюють миротворчі сили була реалізована через запровадження у Збройних Силах України, а далі і в Національній гвардії України та Державній прикордонній службі України підрозділів цивільно-військового співробітництва та їх взаємодії, з метою якісного та надійного виконання покладених на них завдань;

- концепція захисту яка здійснюється Радою безпеки Організації Об'єднаних Націй та Секретаріатом Організації Об'єднаних Націй розпочинається лише після офіційного звернення уряду держави, а у випадку України і постійної взаємодії між міжнародною організацією та органами виконавчої влади;

- гуманітарна концепція захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту, яку реалізують гуманітарні організації має широке поширення та неоціненну вагу для подолання гуманітарної кризи на сході України, а постійна співпраця урядових та неурядових гуманітарних організацій з сектором безпеки і оборони показало спроможність військових зменшувати наявну невідповідність між попитом та виділеними гуманітарними ресурсами для забезпечення населення гуманітарною допомогою.

Концепція захисту цивільного населення комбатантами в Україні має своїм показником не лише результативність військових частин та підрозділів ЗС України в районах виконання завдань за призначенням (дислокації), дотримання Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного права прав людини, постійного удосконалення у сфері захисту цивільних осіб відомчих актів та прийняття наказу Міністерства оборони України від 23.03.2017 №164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», який зареєстровано у Міністерстві юстиції України 09 червня 2017 р. за №704/30572, але й розроблення проекту Національної стратегії із захисту цивільного населення у збройних конфліктах на період до 2030 року (на виконання резолюції Віцепрем'єр-міністра з питань європейської інтеграції України від 21.03.2019 № 23096/3/1-18) з метою запровадження системного підходу із запобігання та мінімізації шкоди цивільному населенню під час збройного конфлікту, створення механізму реалізації та захисту прав і свобод людини в цих умовах.

Як ключове зазначеного проекту хочеться відмітити визначення уповноважених органів із захисту цивільного населення під час збройних конфліктів — органи сектору безпеки і оборони, інші органи державної влади (місцеві органи виконавчої влади, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування) щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів [5].

Зазначений проект є чітким сигналом готовності держави до впровадження в дію концепції «Відповідальності за захист» (Responsibility to Protect), дотримання та виконання норм Міжнародного гуманітарного права та Між-

народного права прав людини, відповідальності перед цивільними особами, які опинилися в умовах збройного конфлікту та важливості врегулювання на законодавчому рівні порядку, основних принципів та методів взаємодії складових сектору безпеки і оборони України з метою захисту наших громадян, які опинилися заручниками війни Російської Федерації.

Список використаних джерел:

1. Законі України “Про національну безпеку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv#Text> (дата звернення: 17.12.2021).
2. Назаренко О. А., Від відповідальності за захист до відповідальності до відповідального захисту: вдосконалення концепції. – 2013, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5772/Nazarenko_vid_vidpovidalnosti_za%20zahyst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 17.12.2021).
3. Гуцин О.О., Бериславська О.М. Захист цивільного населення у збройних конфліктах: світовий досвід і модель для України. Human rights as a basis for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development. Collective monograph. Lublin: Republic of Poland, 2019. 356 p.
4. Hugh Breakey. The protection of civilians in armed conflict: Four concepts. – 2012 , p. 40-61. - https://www.researchgate.net/publication/300408890_The_protection_of_civilians_in_armed_conflict_Four_concepts (дата звернення: 18.12.2021).
5. Проект Указу Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про Національну стратегію із захисту цивільного населення у збройних конфліктах на період до 2030 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennya/57744/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-rishennya-radi-naczionalnoi-bezpeki-i-oboroni-ukraini/> (дата звернення: 18.12.2021).